

Egyedül nem megy
A koronavírus-járvány elleni védekezés Magyarországon és
Európában

2020. március

Összefoglaló

- Magyarországon az új koronavírus 2020. márciusi megjelenését követően az Orbán-kormány az európai és globális fősodorhoz hasonlóan igyekezett elejét venni a járvány terjedésének. Az első COVID-19-eseteket követően Magyarország is a lezárások mellett kötelezte el magát, a nyári nyitás után a járvány második, 2020 szeptembere és 2021 februárja között jelentkező hulláma pedig világossá tette, hogy a lockdown-politika megkerülhetetlen a járvány hatékony kezelésének szempontjából. A védekezés viszont óriási terheket rótt az ország gazdaságára, a több alkalommal is inkonzisztens intézkedések pedig erősítették a társadalomban egyre inkább tetten érhető frusztrációt. A kormány döntő többségében reaktív járványkezelési lépései együtt mozogtak az európai uniós tagállamok többsége által bevezetett intézkedésekkel.
- A tagállamok mellett az uniós intézményrendszer is lassan reagált a járvány által 2020 elején felszínre hozott kihívásokra, az európai szolidaritás elvének kezdeti háttérbe szorulása pedig bizalmi válságot eredményezett a közös európai projekt jövőjét illetően. A járvány előrehaladtával a helyzet jelentősen javult, minek eredményeként több, az Európai Bizottság által koordinált határokon átívelő kezdeményezésen keresztül biztosítják egymás iránti szolidaritásukat a tagállamok.
- Az Európai Unió közös oltóanyag-beszerzésének üteme valóban elmaradt a várakozásoktól, ez viszont számos olyan tényezőnek (is) köszönhető, amelyek kívül esnek a közös beszerzésért felelős Európai Bizottság hatáskörén és befolyásán. A közös oltóanyag-beszerzésnek köszönhetően a tagállamok nem kerültek versenykényszerbe egymással, míg egy ilyen scenárió potenciálisan hátrányosan érintette volna a kisebb érdekérvényesítő képességgel és gazdasági erővel rendelkező tagállamokat. Az pedig, hogy egy éven belül sikerült hatékony és biztonságos vakcinákat fejleszteni, a nyugati közösség együttes sikere.
- A járvány terjedését világszerte páratlan mértékű és jellegű dezinformációs hullám kísérte. Az első hullám idején ezeket főleg alternatív hírportálok, a második és harmadik hullám idején pedig elsősorban járványtagadó álszakértők erősítették fel, teret adva a továbbra is komoly kihívást jelentő oltásellenességnek.
- Az egészségügyi dezinformáció mellett hasonlóan jelentős arányban jelentek meg a – jellemzően az Európai Unió ellen irányuló – geopolitikai töltetű járvány-narratívák. Az álhírek elleni fellépést az Orbán-kormány hónapokig halasztotta, nem ritkán pedig saját politikai céljaira használta fel, míg a magyar járványügyi tájékoztatásért felelős szervezetek számos esetben politikailag motiváltan cselekedtek. Az egészségügyi dezinformáció, különösen a hatékony és biztonságos oltásokba vetett bizalom aláadását célzó álhírek elleni küzdelem európai uniós szinten is kiemelt fontosságú lesz, a globális közösségimédia-platformokkal való hatékony együttműködés ezért elkerülhetetlennek ígérkezik.

Bevezetés

A koronavírus-járvány óriási kihívás elé állította nemcsak Magyarországot és az Európai Uniót, de az egész világot. Miközben az egészségügyi vészhelyzet 2020. eleji kialakulása, majd tartóssá válása alapjaiban változtatta meg a mindennapi életünket és szokásainkat, addig a járványból fakadó gazdasági recesszió világszerte munkahelyek millióit szüntette meg vagy sodorta veszélybe. A szociális válság jelei nem csupán a gazdasági krízisben, de a járvány elleni védekezés védjegyévé vált lezárások miatti társadalmi frusztrációban is megmutatkoztak, amelyet tovább növeltek a járvánnyal szinte egy időben jelentkező összeesküvés-elméletek, később pedig a vírus- és oltásszkepticizmus erősödése is. Több mint egy évvel a járvány európai megjelenése után a kontinens valamennyi országa már javában végzi széleskörű oltási kampányát, amellyel az európai társadalom széleskörű immunizációja várhatóan már 2021 második felére megtörténhet, mindazonáltal a járvány globális szinten is tömeges terjedésének köszönhetően borítékolható, hogy a koronavírus és az ellene való védekezés jó ideig része marad a mindennapjainknak. A következőkben áttekintjük a koronavírus-járványra adott legfontosabb magyar és európai válaszokat az egészségügyi és politikai válság, valamint az azzal járó dezinformációs hullám területén, illetve a krízis legfontosabb hazai és európai tanulságait.

A lockdown-politika és jellemzői

- A 2020 decemberében, a kínai Vuhanban megjelent COVID-19 vírus az elkövetkezendő két és fél hónapban – a fertőzés világjárvánnyá alakulásával – drasztikus változásokat eredményezett a világ valamennyi országában. A fertőzések tömegessé válása és január-februári Európára való áttérése után csupán idő kérdése volt, hogy mikor és milyen mértékben fog közegészségügyi vészhelyzeteket eredményezni Európa-szerte. Felkészülendő az akkor még csak potenciális válsághelyzetre, a magyar kormány 2020. január 30-án – a rendvédelemért, belügyért, katasztrófavédelemért és egészségügyért felelős vezetők bevonásával – létrehozta a Koronavírus Elleni Védekezésért Operatív Törzsöt (OT)¹. Ezzel párhuzamosan valamennyi európai kormány stratégiai testületeket hozott létre, amelyek kizárólagosan a járvány elleni védekezéshez kötődő feladatokkal, valamint azok koordinálásával foglalkoztak. Habár valamennyi európai országban eltérő sebességgel és jelleggel reagáltak a problémára, Európa-szerte az első komolyabb intézkedést a (főleg Kínába és Kínából) irányuló utazási korlátozások bevezetését jelentette, amelyet a járvány elleni védőeszközök

¹ <https://koronavirus.gov.hu/>

felhalmozása követett. Az első hivatalosan regisztrált európai (franciaországi) fertőzött beazonosítása után mindössze 40 nappal, 2020. március 4-én Magyarországon is elkészült az első pozitív teszt. 2020. március 6-ától korlátozták az iráni állampolgárok Magyarországra történő beutazását (tekintettel arra, hogy az első fertőzöttek az országban tartózkodó iráni magánszemélyek voltak), valamint szükség esetén korlátozták a védőeszközök kivitelét egy esetleges hiány kialakulásának megelőzése szempontjából. Március 9-étől az Operatív Törzs javaslatára szüneteltették az addigra már koronavírus-gócpontra alakult Észak-Olaszország felé irányuló légitömegközlekedést, elhalasztották a nemzeti ünnep alkalmából március 15-ére meghirdetett tömegrendezvényeket, bővítették az Országos Mentőszolgálat betegszállítási kapacitásait, részlegesen leállt a bölcsődei és óvodai ellátás, bevezették a hatósági házi karantén intézményét, és ekkortól vált a társadalmi szokásaink részévé a maszkviselési kötelezettség zárt tereken belül. A védekezés „komolyra fordulását” az országos veszélyhelyzet március 11-ei kihirdetése jelentette. Ezt követően a kormány korlátozta a külföldi állampolgárok beutazását az akkor járványgócpontra tekintett országokból (Olaszországból, Kínából, Iránból és Dél-Koreából), a sportrendezvények megtartását és a 100 főnél nagyobb látogatottságú rendezvények megtartását. Az egyes korlátozó intézkedések bevezetése március 16. és március 27. fokozatos jellegű és területi hatályát tekintve országos kiterjedésű volt: a kormány – ellentmondásos nyilatkozatokat követően és a társadalmi nyomás hatására – valamennyi oktatási intézményt ideiglenesen bezáratott, majd korlátozta a vendéglátóipari egységek és a nem létfontosságú üzletek nyitvatartását, valamint a nem életmentő kórházi beavatkozások számát. Az újabb fordulópontot az első hullám időszakában a 2020. március 28. és április 11. között meghirdetett kijárási korlátozás jelentette, amelyet a kormány a járványstatisztikai előrejelzésekre való tekintettel és a fertőzéshullám korlátozása érdekében május 4-éig meghosszabbított. A járvány első hullámának mind közegészségügyi, mind politikai értelemben súlyos következményei voltak. Ami az előbbit illeti, 2020. április 7-én a kormány az egészségügyi ellátórendszer koronavírus-sal kapcsolatos leterheltségének csökkentése céljából elrendelte, hogy a kórházak a következő nyolc napon belül tegyék szabaddá ágykapacitásuk 60 százalékát, hogy azok bármikor elérhetőek legyenek a koronavírus-sal kezelt fertőzöttek számára. Az intézkedés jelentős társadalmi feszültségeket szított és annak látszatát keltette, hogy a járvány kapcsán háttérbe szorulnak mindazon páciensek, akiknek tartós vagy súlyos megbetegedése alapvető kórházi kezelést igényel, de nem áll összefüggésben a koronavírus-sal. 2020 áprilisában több mint 19 100 betegnek kellett elhagynia a kórházakat, közülük mintegy 11 ezren voltak krónikus betegek². A társadalmi feszültségek megnyilvánultak az Országgyűlés 2020. március 30-ai ülésén, amikor a parlament ellentmondásos körülmények között fogadta el az ún. koronavírus-törvényt, amely biztosította a jogi felhatalmazást a kormány számára,

² <https://m.blog.hu/sz/szelbernadettblog/image/betegfoglaltsag-adatok.pdf?fbclid=IwAR03a7hnlm5oEc9feU4GNCl-88fXouLUUKa46PV1s8eJLDqj4l8cL19hzG4>

hogyan az rendeleti úton irányítsa az országot a veszélyhelyzet fennállása alatt. Az ezt követő időszakban állandó feszültséget okozott, hogy a kormány – a járvány által jobban sújtott főváros ellenzéki vezetése miatt és a koronavírus-törvény elfogadásakor tanúsított magatartásához hasonlóan – igyekezett részlegesen vagy teljesen áthárítani a járványkezelés politikai felelősségét³. A járvány leple alatti politikai haszonelvűség európai mércével nézve hasonlóan példátlan megnyilvánulása volt, hogy a kormány kizárólag ellenzéki vezetésű önkormányzatokra is próbálta ráhárítani a válságkezelés felelősségét és több hullámban is megszorításokkal sújtotta⁴ az önkormányzatokat, utólag pedig nyilvánvalóvá vált, hogy az önkormányzatok állami kompenzációjában prioritizálják a kormánypárti vezetésű helyhatóságokat.

2020 áprilisának második felétől kezdve több európai országban, így Magyarországon is – részben gazdasági megfontolásból – enyhítették a korlátozásokat. Május 4-étől fokozatosan lazítottak, újraindítottak a nem alapvető fontosságú üzletek – először az ország vidéki területein, később a regionális összevetésben magasabb fertőzöttségi adatokat produkáló Budapesten. A korlátozások kivezetésének megkezdéséig Magyarországon több mint 3000 pozitív koronavírusos esetet regisztráltak, és összesen 351-en hunytak el a vírus következményeként.

Az utazási korlátozások feloldása, valamint a szabad mozgás korlátozásának nyári hiánya miatt 2020 augusztusára már valószínűsíthető volt, hogy az őszi időszakban egy újabb járványhullám éri el a járványügyi intézkedésekben többé-kevésbé hasonlóan mozgó európai országokat. Magyarország a második hullám 2020. szeptemberi felfutásakor a tavaszinál enyhébb korlátozásokat vezetett be: a külföldről történő beutazás korlátozása helyett karanténkötelezettség lépett életbe, a nem alapvető fontosságú üzletek továbbra is működtek, 500 fő alatt lehetett rendezvényt tartani, az oktatási intézmények működését pedig csupán abban az esetben volt szükséges felfüggeszteni, ha az adott intézményben hivatalosan is beigazolódott a fertőzés ténye. Az első hullámhoz viszonyítva érezhető paradigmaváltás alakult ki⁵: míg a tavaszi időszakban a drasztikusnak tekintett lezárások váltak a járvány elleni védekezés szimbólumává, addig az őszi időszakra hangsúlyosabbá vált az egyéni felelősség, az önkéntes és kötelező maszkviselés betartása és betartatása, valamint az otthonmaradás és az otthonról történő munkavégzés. A paradigmaváltás azonban sem Magyarországon, sem a kontinens országában nem vezetett eredményre⁶.

2020 novemberében, amelyet megelőzően a koronavírushoz kötődő magyarországi halálozások meredek emelkedésbe kezdtek, valamennyi más európai országhoz hasonlóan Magyarország újfent szigorú járványügyi intézkedések meghozatalára kényszerült. November

³ https://politicalcapital.hu/news.php?article_read=1&article_id=2540 t

⁴ https://nepszava.hu/3105924_a-megszoritasok-hetszer-nagyobb-mertekben-sujtik-az-ellenzeki-vezetesu-onkormanyzatokat

⁵ <https://www.sciencemag.org/news/2020/11/europe-locking-down-second-time-what-its-long-term-plan>

⁶ <https://www.nytimes.com/2020/12/05/us/europe-second-wave-coronavirus-briefing.html>

11-én életbe lépett a kijárási tilalom este 8 és hajnali 5 között, valamennyi gyülekezési lehetőséget betiltották, digitális átállásra került sor a felsőoktatás intézményeiben, a vendéglátóipari, szórakoztatóipari egységeket bezárták (kivéve elvitelre), turisztikai célú utazásra nem adhattak szobát a hotelek és egyéb szállásszolgáltatók, bezárták a kulturális intézményeket. Az intézkedések hatására az újként regisztrált napi koronavírus-esetszám csökkenésnek indult, de még így is csak néhány esetben került 1000 alá egy alig 9,8 millió lakosú országban. Az átmeneti januári időszakot – nem elhanyagolható részben az újonnan megjelent COVID-19 mutációk⁷ hatására – nem sokkal követte a koronavírus-járvány e sorok írásakor is tartó harmadik hulláma, amely újabb korlátozások bevezetését eredményezte, elsősorban az oktatás működése és a nem létfontosságúként kategorizált üzletek nyitva tartása területén, új elemként pedig az arcvédő maszkokat szabadtéren is kötelezővé tették.

Tanulságok és ellentmondások

A koronavírus-járvány kezelését az Európai Unió országainak jelentős része hasonló paradigmák mentén, ugyanakkor részben eltérő módszerekkel vitték és viszik végbe, melynek alapját az egészségügyi kompetenciák nemzetállami szintje jelentette. Ez utóbbi számos esetben okozott problémákat a kontinens országainak közös fellépésére létrejött Unió számára, amelynek intézményrendszere maga is számos kihívással szembesült, különösen a járvány korai szakaszában. Tagállami és európai vonatkozásban ismertetjük a járvány elleni védekezés és későbbi fellépés főbb tanulságait.

- **Az uniós intézményrendszer nehézkesen reagált, de kimerítette kompetenciáit.** Az egészségügyi hatásköröket tekintve meglehetősen korlátozott Európai Bizottság már 2020. januárban érzékelte az akkor még csupán terjedő koronavírusból fakadó potenciális kihívásokat, ugyanakkor egészen február végéig nem került sor érdemi kezdeményezésre, sem az Európai Bizottság részéről, sem pedig az állam- és kormányfőket tömörítő Európai Tanács részéről⁸. A Bizottság a 2020. január-februári időszakban a Kínában és más fertőzött területeken rekedt európai állampolgárok hazaszállítására koncentrált, s eleinte hangsúlyosabb szerepet kapott a járvánnyal küzdő Kína védőfelszereléssel és egyéb eszközökkel való támogatása. Ugyan a humanitárius szemléletet szem előtt hagyva Kína támogatása szükségszerű lépés volt, a járvány potenciális európai terjedését illetően sem az európai intézmények, sem a tagállamok kormányai nem mérték fel kellően a koronavírusból eredő veszélyt. Az Európai Unió számára szintén komoly kihívást jelentett, hogyan egyensúlyozzon a kontinens működésének fenntartása és a február-márciusi időszakban tagállami szinten bevezetett eltérő korlátozások között.

⁷ <https://qubit.hu/2021/02/19/a-mutansok-gyorsabbak-mint-a-vakcinak-itt-a-jarvany-harmadik-hullama>

⁸ <https://www.politico.eu/article/coronavirus-europe-failed-the-test/>

- **Eleinte súlyosan sérült, majd korrigált az uniós szolidaritás.** Uniós kontextusban a járvány első hullámának egyik legfontosabb tanulsága, hogy a tagállamok nem tanúsítottak kellő szolidaritást a koronavírussal akkor rendkívüli mértékben sújtott Olaszországgal, valamint annak kormányával. Ehelyett az egyes uniós országok – racionális szempontok mentén, de a közös európai értékek egyik legjelentősebbikéént számontartott szolidaritás elvének negligálásával – valamennyien arra összpontosítottak, hogy kellő mennyiségű védőeszközt biztosítsanak saját lakosságuk számára. Ez az Európai Bizottság számára is komoly fejtörést okozott, amely közös védőeszköz-beszerzésen keresztül igyekezett demonstrálni az EU felkészültségét és szerepvállalását. (A rescEU nevű bizottsági program⁹ keretében immáron 9 tagállamban működnek különböző védőeszköz-tartalékokat képző raktárak, köztük Magyarországon is.) A tagállamok közötti szolidaritás megkérdőjeleződése ezen felül lehetőséget biztosított a keleti autoriter hatalmak, jelesül Kína és Oroszország számára, hogy „maszkdiplomáciai” erőfeszítéseken¹⁰ keresztül növeljék befolyásukat az egyes tagállamokban. Mindazonáltal a helyzet később jelentős mértékben javult: 2020 áprilisában az EU közbenjárásával jutottak el romániai orvosok olasz koronavírus-kórházakba, később pedig más tagállamok is „vettek át” betegeket a járvány által súlyosan sújtott országokból.
- **A külön utas válságkezelés tovább növelte a járvánnyal kapcsolatos kételyeket.** A szintén európai uniós tagállam Svédország már a koronavírus-járvány első hullámának idején a globális figyelem középpontjába került azáltal, hogy a fejlett világ többségével ellentétben a svéd járványügy az általános rendezvénytilalmat leszámítva nem vezetett be drasztikus, a szabad mozgást és a nem létfontosságú üzletekre, helyiségekre és tevékenységekre vonatkozó korlátozásokat, ehelyett kimondatlanul a társadalom immunizációjának felgyorsításában bízott. Hónapok távlatából a stratégia a járvány második hullámára már nem bizonyult sikeresnek¹¹, ez pedig a svéd gazdaság teljesítményén is megmutatkozott, melynek nyomán a svéd hatóságok is korlátozó intézkedések meghozatalát jelentették be 2020 novemberétől kezdődően. Függetlenül attól azonban, hogy a szintén uniós Svédország járványkezelési modellje nem hozta meg a kívánt eredményeket, mind Magyarországon, mind az EU más országaiban a felszínre hozták és közvetlenül táplálták a szigorú intézkedésekkel kapcsolatos és alapvetően gazdasági-társadalmi szemléletű kritikákat. Ugyanakkor sem a svéd, sem pedig más országok külön utas logikáját nem lehetett megkerülni, hiszen az Európai Unió illetékesei nem voltak felhatalmazva arra, hogy az egyes tagállamok helyett járjanak el egészségügyi hatáskörben. Mindazonáltal a koronavírus-járvány hatására újra előtérbe került az Európai Bizottság által

⁹ https://ec.europa.eu/echo/what/civil-protection/resceu_en

¹⁰ <https://democratic-integrity.eu/patrik-szicherle-peter-kreko-hungary-the-success-story-of-chinese-mask-diplomacy/>

¹¹ <https://gubit.hu/2020/11/13/svedorszagban-rekordokat-dontoget-a-koronavirus-es-mar-az-első-korlatozasokat-is-bejelentettek>

szorgalmazott Európai Egészségügyi Unió koncepciója¹², amely, ha nem is jelenti tagállami hatáskörök teljes mértékű átadását, jelentősen javíthatja az uniós szintű jövőbeli válságkezelések minőségét és hatékonyságát.

- **Egészségügyi szempontból a lezárások bizonyultak a leghatékonyabbnak, ugyanakkor azok jellegét továbbra is viták övezik.** A lockdown-politika 2021 márciusára ugyan valamennyi európai ország számára szerves részét képezi a járvány elleni védekezésnek, annak bevezetése és alkalmazása mögött óriási társadalmi frusztráció húzódik meg mind egyéni, mind pedig közösségi szinten. Egyrészt a lezárásokból adódó esetleges pszichológiai hatás miatt, másrészt a helyi közösségek potenciális degradálódása, valamint személyes és baráti kapcsolataink elhalványulása miatt. Mindezen túlmenően óriási jelentőséggel bír az a gazdasági hatás, amelyet a szigorú intézkedések váltottak ki az elmúlt 12 hónap során: világszerte milliók veszítették el az állásukat és csak a járvány első hulláma közel 6 millió európai munkahely megszűnését¹³ eredményezték. Ennek ellenére az emberélet védelme, mint politikai és egészségügyi szempont, valamennyi esetben felülkerekedett, a harmadik hullám küszöbén pedig a fő kérdés a lezárások kiterjesztésének mértékére irányul. Miközben a koronavírushoz köthető elhalálozások száma 2021 márciusára már 2,7 millió fölött mozog világszerte, a tudományos konszenzus nem csupán amellet tart ki, hogy a lockdown-politika szükséges volt, hanem amellet is, hogy a lezárások esetleges kései bevezetése emberéletek ezreit menthette volna meg olyan országokban¹⁴, ahol ezekre az intézkedésekre nem került sor.

Európai oltási stratégia: siker vagy kudarc?

Az uniós szintű válságkezelés leginkább konfliktusokkal telített pontjának az Európai Unió közös oltóanyag-beszerezése bizonyult. A közös beszerzésnek megfelelően az Európai Bizottság a tagállamok jóváhagyásával a 2020 júniusában elfogadott uniós oltási stratégia mentén kezdte meg a beszerzési és lekötési folyamatokat, melynek részeként először 2020 augusztusában került sor megállapodásra az AstraZeneca, 2020 szeptemberében a Sanofi GSK, 2020 októberében a Johnson&Johnson, 2020 novemberében pedig a CureVac, a Pfizer-BioNTech és a Moderna gyógyszergyártókkal. Emellet a Novavax és Valneva gyógyszeripari vállalatokkal is folytatott tárgyalásokat. 2021 januárjára az Európai Gyógyszerészeti Ügynökség az Európai Bizottsággal szerződést kötött gyógyszergyártók közül három vállalat (AstraZeneca, Moderna, Pfizer-BioNTech) vakcináját hagyta jóvá, márciusban pedig negyedikként a Johnson&Johnsonét. A Bizottság által irányított beszerzésnek köszönhetően

¹² https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_1084

¹³ <https://www.eurofound.europa.eu/news/news-articles/covid-19-crisis-led-to-doubling-of-eu-restructuring-job-loss-in-first-six-months-of-2020>

¹⁴ <https://www.the-scientist.com/features/counting-the-lives-saved-by-lockdownsand-lost-to-slow-action-67689>

– elméleti szinten – mintegy 2 milliárd vakcinadózis állt az európai uniós lakosság rendelkezésére, ugyanakkor a közös uniós stratégia az oltások 2020. december végi megkezdődésével több ponton is nehézségekbe ütközött, jelenleg pedig Európa-szerte súlyos politikai viták övezik az Unió által koordinált oltóanyag-beszerezés sikerességét. Az ezzel kapcsolatos feszültségek már 2020 novemberében érzékelhetők voltak: a magyar kormány ekkor – az Európai Unión belül elsőként – kezdte mérlegelni oroszországi és kínai vakcinaszállítmányok tömeges behozatalát, az Európai Gyógyszerészeti Ügynökségre nehezedő nyomás pedig jelentősen nőtt, amikor az Egyesült Királyság szakhatósága saját hatáskörben hagyta jóvá a nyugati közösség országain belül elsőként a Pfizer-BioNTech vakcináját.

- **A közös uniós beszerzés támadhatóvá vált és várakozásokon alul teljesített.** Március közepére az Európai Bizottság illetékesei a részletek ismertetése nélkül ugyan, de elismerték¹⁵, hogy történtek „hibák” a beszerzési folyamat során. Az uniós beszerzést az elmúlt hónapok során három szemszögből érte vagy érthette kritika. Egyrészt, hogy az Európai Bizottság olyan nagyvállalatokkal szerződött, amelyeknek végül nem sikerült „időre” vakcinát fejleszteni, és azt tömegesen az európai lakosság rendelkezésére bocsátani. Erre a legszemléletesebb a francia Sanofi GSK példája¹⁶, amelynek kudarca jelentős politikai presztízsveszteséget okozott mind a francia kormány, mind az Európai Unió számára. Ugyanakkor az „időre” történő teljesítés hiányát a „vakcinaverseny” adja: más vállalatoknak sikerült biztonságos és hatékony oltóanyagot fejleszteniük, ami így közvetetten az Európai Bizottság stratégiájának hatékonyságára is nyomást helyezett, miközben az EU illetékesei által 2020 júniusában kezdeményezett oltóanyag-stratégia – a vakcinafejlesztés akkori állását figyelembe véve – „12-18 hónapon belüli” eredményekről értekezett. Második kritikaként említhetjük az oltóanyagok tagállamokon belüli elosztását, amely az uniós stratégia mentén a méltányos és lakosságárányos szempontokat helyezte előtérbe. Ebben a kontextusban a Bizottság lehangosabb kritikusan Ausztria, Bulgária, Csehország, Lengyelország, Lettország és Szlovénia¹⁷ vezetői voltak, akik egy rendkívüli EU-csúcs összehívását is kilátásba helyezték amiatt, hogy – állításuk szerint – „titkos szerződéseken” keresztül priorizál a Bizottság egyes tagállamokat. A harmadik és magyar szempontból legjelentősebb kritikai szempont pedig, hogy az EU oltási programja általánosan is lassúnak bizonyult, emiatt pedig szükség mutatkozik arra, hogy keleti irányba is bővüljön a tagállami vagy éppen uniós behozatal. Ezt azonban beárnyékolja a tagállamok által jóváhagyott oltási stratégia, valamint az, hogy a gyártási és szállítási kapacitási problémák a gyártói oldalon keletkeznek¹⁸, melyet legjobban az AstraZeneca által gyártott és az EU-ba szánt oltóanyagok csökkenése

¹⁵ <https://www.eurofound.europa.eu/news/news-articles/covid-19-crisis-led-to-doubling-of-eu-restructuring-job-loss-in-first-six-months-of-2020>

¹⁶ <https://www.ft.com/content/657b123a-78ba-4fba-b18e-23c07e313331>

¹⁷ <https://www.euronews.com/2021/03/16/austria-calls-on-eu-to-correct-covid-19-vaccine-distribution>

¹⁸ <https://www.cnbc.com/2021/03/12/eu-says-astrazeneca-not-doing-enough-to-meet-vaccine-delivery-target.html>

mutat meg. A közös európai vakcinabeszerezésnek geopolitikai értelemben is legjelentősebb kritikusa a magyar kormány, ugyanakkor az Európai Bizottság felé irányuló kritikák csak részben jogosak: az EU végrehajtó testülete ugyanis csupán előzetes megállapodást kötött a tagállamokkal, amelyek a közös oltóanyag-beszerezés általános feltételeit szabták meg. Valamennyi európai uniós tagállamnak dönthetett volna úgy, hogy kimarad az együttműködésből, a megrendelési szerződéseket pedig a tagállamok egyénileg kötötték meg a gyártócégekkel¹⁹.

- **Európa sikere is, hogy egy éven belül fejlesztettek ki oltóanyagot.** Általánosságban véve egy hatékony és biztonságos védőoltás kikísérletezése 10-15 évet is igénybe vehet²⁰, amelynek háttérében a piaci kockázatok folyamatos értékelése, és az annak mentén történő fejlesztési folyamatok állnak. A világjárvány azonban mintegy kikényszerítette, hogy a szakmai protokollokat maximálisan betartva, de a lehető legnagyobb gyorsasággal fejlesszék a vakcinákat. A vírus- és oltásszeptikusok számára szokatlannak tűnő fejlesztési ütemhez az is szükséges volt, hogy a járvány közegészségügyi és gazdasági következményei miatt a vakcinafejlesztés óriási mértékű kormányzati támogatásokkal ment végbe. A járvány előtt az egyes vakcinák kezdeti fejlesztését és a biztonságosság kiderítését célzó korai klinikai vizsgálatok költségeit 31-68 millió dollárra becsülték, ehhez képest csak az Európai Bizottság májusban közel 10 milliárd eurót gyűjtött össze²¹, az Egyesült Államok pedig további 4,5 milliárd dollárral támogatta a Moderna, a Pfizer, az AstraZeneca és a Johnson&Johnson oltóanyagának fejlesztését, gyártását és elosztását. Részben tehát az Európai Unió támogatásának is köszönhető, hogy alig egy évvel az első regisztrált koronavírusos eset észlelése után olyan vakcinák kerülhettek tömeges használatba, amelyek megfelelnek a vakcinafejlesztés két legfontosabb szempontjának: a biztonságosságnak és a hatékonyságnak. Uniós szempontból hasonlóan fontos és egyben történelmi jelentőségű pillanat volt, amikor az Európai Unió tagállamai első alkalommal állapodtak meg arról, hogy a NextGenerationEU nevű helyreállítási alapon keresztül²² közös hitelfelvétellel és gazdaságmentő csomaggal, egy hosszú távú közös stratégia részeként küzdenek meg a pandémia által okozott gazdasági kihívásokkal Európa-szerte.

Az infodémia és tünetei

Már a járvány európai, s így magyarországi megjelenését megelőzően kételyek övezték a vírus mibenlétét, veszélyességét és annak háttérét. Az újonnan megjelenő vírussal kapcsolatos

¹⁹ <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20210321/magyar-vakcinas-hirre-reagalt-az-europai-bizottsag-475068>

²⁰ <https://www.historyofvaccines.org/content/articles/vaccine-development-testing-and-regulation>

²¹ <https://gubit.hu/2021/01/11/hogy-sikerult-csodat-muvelni-es-kevesebb-mint-egy-ev-alatt-kifejleszteni-a-vakcinat-a-koronavirus-ellen>

²² <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/eu-recovery-plan/>

információhiány és sok esetben inkonzisztens hatósági kommunikáció hatására már 2020 elején olyan dezinformációs hullám árasztotta el az online nyilvánosságot, amely alapjaiban nyomta rá a bélyegét a vírus, a járványkezelés, valamint a válság egyéb gazdasági és társadalmi tüneteinek megítélésére.

A Political Capital megfigyelései alapján²³ a 2020-as évet sújtó és a koronavírus-járvány körül kialakuló infodémia jól elkülöníthető és különböző társadalmi rétegeket célzó dezinformációs narratívák mentén bontakozott ki, a járvány előrehaladtával pedig az egyes dezinformációs üzenetek igyekeztek alkalmazkodni a járvány különböző hullámainak adott ismérveihez és sajátosságaihoz.

- **Az első COVID-19 hullám (2020. március-június) idejére vált meghatározóvá a vírus európai megjelenését is megelőző narratíva, amelynek legfontosabb tartalmi eleme, hogy az új koronavírus nem természetes, hanem mesterséges úton jött létre – vagy az Egyesült Államokban vagy Kínában, gazdasági érdekcsoportok segítségével és az amerikai vagy kínai hadsereg részvételével. Hasonlóan fajsúlyos mértékben volt jelen az információs térben az a dezinformációs narratíva, amely szerint egyes politikai vagy gazdasági (és jellemzően nyugati) érdekcsoportok közvetlenül érintettek a járvány kiszélesítésében, a pandémia elnyújtásából pedig pénzügyi vagy geopolitikai jellegű hasznot remélnek.** Az első hullám nyári lecsengésére vált „domináncsá” a harmadik olyan dezinformációs narratíva, amely a társadalom egy széles körére jellemző szkepticizmusra támaszkodik. Ez utóbbi a járványtagadás narratívája, amely sokszor azzal a feltételezéssel áll kapcsolatban, hogy egy hamis járvány mentén próbálják gazdaságilag vagy politikailag újradefiniálni a világot. Habár ezek a dezinformációs narratívák váltakozó jelleggel és ütemben érintették a társadalom egyes rétegeit, továbbá egyik narratíva sem volt képes utat törni magának ahhoz, hogy a társadalom többségi támogatását megszerezze, jelentőségük a koronavírusügyi szigorítások betartásának és az oltási hajlandóság befolyásának szemszögéből nem elhanyagolható.
- **A járvány második hullámára, valamint a második hullám (2020. augusztus-december) a már meglévő és előbb felsorolt narratívák mellett egyre inkább kezdtek teret nyerni az akkor még csak potenciális koronavírus-oltásokkal kapcsolatos spekulatív, manipulatív és dezinformációs tartalmak, aminek az egyes vakcinafejlesztések viszonylag gyors lefutása, valamint a kormányok egyre inkább érezhető vakcinaigénye adott teret.** A kérdéses időszakra a vakcinák érkezése egyszerre vált közegészségügyi szükséggégé és a közvéleményt is befolyásoló politikai kérdésségé. Az első vakcinadezinformációs narratívák között szerepelt, hogy a beadott oltóanyag valójában a tömeges megfigyelésre kifejlesztett rejtett eszköz („mikrochip-vakcinák”), illetve, hogy a tömeges oltakozás „erőltetése” mögött politikai vagy pénzügyi érdekcsoportok állhatnak. Ez utóbbi visszatérő elem az oltásellenes

²³ https://www.politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/Covid_disinformation_20200824.pdf

csoportok dezinformációs kommunikációjában. A vakcinadezinformációs narratívák valamennyi esetben építettek a koronavírus körüli álhírekre és összeesküvés-elméletekre.

- Ugyan már a megelőző hónapokban is jelen volt, Magyarországon **2020 végére vált dominánssá a „lezárás-ellenesség” vagy a „lockdown-szkepticizmus”**, amelyet közvetlenül táplált az országos szintű korlátozások és a szabad mozgásra vonatkozó szigorításokból adódó társadalmi frusztráció, a gazdasági válság következményeként megjelenő üzletbezárások és munkanélküliség, valamint az a tény, hogy az egyes országok egészségügyi kormányzatai több esetben eltérő válaszokat adtak a járvány terjedésére. A narratíva szerint a COVID-19 kapcsán életbe léptetett korlátozó intézkedések nagy része szakszerűtlen vagy értelmetlen. Ennek a vitára alkalmas megközelítésnek is megjelentek a vadhajtásai; olykor már itt is megjelennek a társadalom „megszelídítését” célzó globális összeesküvés-elméletek.

Az összeesküvésekhez kapcsolódó lezárásellenes üzenetek mellett a járvány harmadik hullámára a vakcinadezinformációs üzenetek tartóssá váltak, és várhatóan az év hátralévő részében is dominánsak lesznek a koronavírussal övező viták során.

Dezinformációs aktorok

A koronavírushoz és a vakcinációhoz kapcsolódó álhírek és összeesküvés-elméletek hazai térnyerésében marginális online csoportosulások, a fősodorhoz tartozó országos sajtótermékek, valamint megkérdőjelezhető hitelességű orvos- és egészségügyi szakértők egyaránt szerepet játszottak.

- **Az összeesküvés-elméletek felkarolásáért 2020 első felében a legnagyobb arányban a közösségimédia-felületeken különösen aktív alternatív hírportálok és összeesküvés-weboldalak tettek.** Ahogy azt a Political Capital vizsgálata megmutatja²⁴, ezen oldalak egyöntetű jellemzője, hogy sokszor egymásnak teljesen ellentmondó dezinformációs narratívákat helyeznek előtérbe, amely hangsúlyos gyakorlat volt az első hullám kialakulásával párhuzamosan, és azt megelőzően is. Erre pedig a koronavírus tényleges egészségre vonatkozó hatásaival kapcsolatos bizonytalanság adta a hátteret, ily módon pedig ezen weboldalak közvetlenül járultak hozzá a társadalmi tájékozatlanság fokozódásához, ugyanis ezeket az oldalakat főleg olyan olvasók látogatják, akik alapvetően szkeptikusak a mainstreamnek tekintett politikai és gazdasági berendezkedésével szemben.
- A koronavírus globális egészségügyi problémává válása és a szezonális influenzával mutatkozó párhuzamai, amelyen keresztül számos dezinformációs aktor igyekezett eljelenítélteleníteni a vírus által okozott közegészségügyi válságot, ismét tartalommal

²⁴ https://www.politicalcapital.hu/hirek.php?article_read=1&article_id=2581

töltötték fel az egészségügyi civil társadalom perifériáján elhelyezkedő oltásellenes mozgalmakat, köztük az Oltásellenes Életvédők Szövetségét, valamint a Nebáncsvirág Egyesületet. E szervezetek számára a koronavírus-járvány egyszerre jelentett önigazolást és lehetőséget, amelyet kihasználva rendszeresen tettek közzé a járvánnyal és a vakcinációval kapcsolatos spekulatív tartalmakat. Az alternatív hírportálok és az oltásellenes egyesületek közösségi médiát illető társadalmi elérése ugyan nem elhanyagolható, mindazonáltal az online információs térre és az országos közbeszédre gyakorolt hatásuk rendkívül alacsonynak bizonyult, különösen az utóbbi csoport esetében.

- **A koronavírus- és oltásszkepticizmus magyarországi alakulásában a legnagyobb szerepet a járvány és a nyilvánosság adta lehetőségeket a lehető leghatékonyabb mértékben kihasználó egészségügyi influenszerek játszották, akiknek a járványszkepszen túl közös jellemzője, hogy az alternatív orvoslás egy válfaját képviselik és kifejezetten aktívak a közösségimédia-felületeken.** A Gődény György testépítő-gyógyszerész nevével fémjelzett Orvosok a Tisztánlátásért Csoport valamennyi tagja a társadalmi frusztrációt kihasználva szervezett megmozdulásokat a korlátozó intézkedések ellen, és követelte a járványstratégia gyökeres felülvizsgálatát. Az alternatív egészségügyi szakértői csoport felelős a legnagyobb mértékben a pandémia idején elterjedt dezinformációs narratívák terjesztésében, amely elsősorban annak köszönhető, hogy a csoport tagjai magas szintű egészség- vagy orvostudományi végzettséggel rendelkeztek. A jelenség európai szinten sem egyedülálló, hasonló alternatív „orvosösszefogás” kísérte mások mellett a németországi járványkezelést is (akiknek dezinformációs üzeneteire alternatív magyar hírportálok és maga Gődény is rendszeresen támaszkodik²⁵ a közösségimédia-kommunikáció során), a hivatalos intézkedésekkel szembeni kételyek szítása pedig alapjaiban nehezítette meg a járvány elleni védekezést mind Magyarországon, mind Németországban, ahol – Nyugat-Európa más országaihoz hasonlóan – lockdown-ellenes és koronavírus-tagadó tüntetések kísérték a pandémia második hullámát.

Az infodémia kezelése

A koronavírus-járványra reagálva valamennyi európai ország kormánya stratégiai feladatokat ellátó testületeket állított fel, hogy az egészségügyi válsághelyzethez kapcsolódó feladatokat ellássa. Magyarországon ezt a közvetlenül Orbán Viktor miniszterelnök irányítása alatt működő Koronavírus-járvány Elleni Védekezésért Felelős Operatív Törzs (OT) létrehozása jelentette 2020. január 31-én, illetve tíz, az Operatív Törzs munkáját támogató akciócsoport felállítása 2020. március 13-án. Az Operatív Törzs a járvány első és harmadik hulláma idején is napi sajtótájékoztatók formájában tájékoztatta a közvéleményt a járvány aktuális

²⁵ <https://magyarnarancs.hu/feketelyuk/a-joisten-hozta-letre-ezt-a-konferenciat-a-semmibol-132554>

helyzetéről, az aktuális járványadatokról, valamint a koronavírus terjedéséről, lehetséges megelőzéséről és a vakcinációhoz kapcsolódó információkról.

A járványhoz kapcsolódó stratégiai kommunikáció központosításán keresztül a kormány az Operatív Törzshöz rendelte a járvánnyal kapcsolatos tájékoztatást, amely feladatát a Koronavírus Tájékoztató Oldal és a Koronavírus Sajtóközpont segítségével látta el. Ily módon az Operatív Törzs közvetetten is az egészségügyi természetű álhírek elleni küzdelem egyik legfontosabb intézménye lett, ezzel pedig a kormányzat lényegében monopol helyzetbe helyezte magát a koronavírussal övező tömegtájékoztatás területén. Az információs monopólium részeit képezték továbbá, hogy a magyar kormányfő és a kormány fontosabb tagjai rendszeresen a közösségi médián keresztül tájékoztatták a közvéleményt a legfontosabb és újonnan meghozott járványügyi intézkedésekről, illetve, hogy az állam tömegtájékoztatásért felelős szervei kormányzati hirdetésekkel keresztül kommunikáltak a főbb intézkedéseket. Az információs monopólium létrehozása – a járvány adta helyzetet tekintve – szükségszerűnek mutatkozott, sikerét pedig a kormányzat és a magyar tudományos közösség bevonása alapozta meg, minek köszönhetően a rendszeres egészségügyi kormányzati tájékoztatás általánosságban véve tényeken és a tudományos megközelítésen alapult. Mindez alapjaiban támogatta Magyarország erőfeszítéseit a járvány közegészségügyi és társadalmi következményeivel szemben.

Ugyanakkor az elmúlt 12 hónap tapasztalatai azt is megmutatták, hogy **míg a járványügyi intézkedésekre vonatkozó állami tömegtájékoztatás szükségszerű összhangban volt a nemzetközi tudományos konszenzussal és az európai politikai fősodorról, addig a kormány járványügyi kommunikációját több esetben is felülírták az aktuálpolitikai motivációk.** Az elmúlt egy év főbb dezinformációs tanulságai a magyar kormányt illetően a következők:

- **Az Operatív Törzs fokozatosan korlátozta a független és/vagy kormánykritikus médiumok információhoz való hozzáférését** azáltal, hogy az OT napi sajtótájékoztatóját napi online tájékoztatóvá alakították. A kormányzati kontroll alatt működő szervezet így jobban tudta szűrni a járványkezelés hiányosságaira, a védőeszközök első hullámbeli hiányára és a járvánnyal összefüggő korrupciós kockázatokra vonatkozó és független forrásból érkező kérdéseket. Habár a sajtótájékoztató online jellegűvé alakítása a személyes kontaktusok csökkentése kapcsán szükségszerűnek mutatkozott, és az OT nem zárkózott el teljes mértékben a független magyar média kérdéseitől, legfeljebb mutatóba válaszoltak néhány független médiumtól érkező kérdésre, míg a legtöbbet figyelmen kívül hagyták.
- **Az Operatív Törzshöz hasonlóan politikai feladatokat is ellátott a kormányzati járványkommunikáció fő eszköze, a Koronavírus Tájékoztató Oldal.** A járvány kezdeti, 2020. eleji időszakában az online platform a vírusfertőzésre, a koronavírussal kapcsolatos legfontosabb egészségügyi tudnivalókra, valamint a védekezéssel kapcsolatos hírek kihirdetésére korlátozta tevékenységét, később viszont a kormányzati sikerkommunikáció eszközévé vált, s ezáltal jelentősen veszített

hitelességből egy olyan időszakban, amikor a kormányzati tájékoztatás felé irányuló közbizalom kritikus fontosságúnak bizonyult. Felismerve a platformmal járó politikai potenciált, a kormány a mai napig közvetít ezen keresztül olyan, a járvány elleni védekezéshez szorosan nem kapcsolódó üzeneteket, amelyek a kormány népszerűségének növelésére és az ellenzék politikai támadására egyaránt alkalmasak.

- **A magyar állami média is kiveszi a maga részét a kormányzati sikerpropagandából.** Bár a járvány hatására a közmédia is foglalkozott a COVID-fókuszú dezinformációs jelenséggel annak újonnan bevezetett *Álhírfigyelő* rovatában, a megfigyelt álhírek, félretájékoztatások vagy manipulatív tartalmak csupán abban az esetben kerültek előtérbe, ha azok összeköthetőek voltak bizonyos ellenzéki politikai szereplőkkel. Ezen túlmenően a közmédia és a kormányt támogató médiumok járványügyi tömegtájékoztatására is egyaránt jellemző volt a konspiratív megközelítés: az állami és kormányközeli tájékoztatásban különösen az első hullám során kaptak nagy nyilvánosságot a Soros Györgyhez köthető összeesküvés-elméletek²⁶ az akkor még csak tervezett közös európai gazdasági válságkezeléssel összefüggésben.
- **A járvány első hulláma során a magyar kormánypártok Európában példátlan módon igyekeztek a járványkezelés potenciális jövőbeli kudarcának politikai felelősségét áthárítani a parlamenti ellenzékre** azáltal, hogy a 2020 márciusában az Országgyűlés elé első alkalommal terjesztett koronavírus-törvény („felhatalmazási törvény”) elfogadtatásának körülményeit drasztikus mértékben átpolitikálták. Az ország demokratikus berendezkedését érő aggályok miatt a parlamenti ellenzéki pártok nem támogatták a felhatalmazást, amelyet a kormányoldalon úgy állítottak be, mintha az ellenzék tudatosan akadályozná a járvány elleni védekezés kormányzati erőfeszítéseit. A törvény elfogadásának körülményei által tudatosan növelték a magyar társadalmi polarizációt, amely egy közegészségügyi válsághelyzet során kiemelt fontosságú aggály, mivel az egyes intézkedések betartása szorosan összefügg az adott ország intézményrendszerbe vetett közbizalommal²⁷. A felelősségáthárítás egy újabb példaként nyilvánult meg, hogy a kormányközeli médiumok lejárató kampányt indítottak Budapest ellenzéki vezetése ellen a fővárosi idősoththonokban kialakult járványhelyzet miatt, miközben a szóban forgó, Pesti Úti Idősoththonban kialakult helyzetben a kormánynak is volt felelőssége^{28,29}.
- **A járvány második hullámának végére az ellenzéki pártok politikai felelősségre vonása a kormányzati járványkommunikáció visszatérő elemévé vált. A kormányoldal oltásellenesnek minősítette azokat az ellenzéki pártokat,** amelyek csak az Európai Gyógyszerészeti Ügynökség engedélyével ellátott oltóanyagok (jelenleg: Pfizer-BioNTech, AstraZeneca, Moderna és Johnson & Johnson) használatát szorgalmazták a tömeges oltási kampány részeként, illetve kritizálták az orosz

²⁶ https://www.politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/Covid_disinformation_20200824.pdf

²⁷ <https://24.hu/tech/2021/01/21/globalis-bizalmi-valsag-kormany-media-koronavirus-jarvany-alhitek/>

²⁸ <https://168.hu/itthon/koronavirus-karacsony-gergely-sara-botond-pesti-uti-idosek-otthona-184112>

²⁹ <https://magyararancs.hu/belpol/a-politikan-tul-130755>

gyártmányú Szputnyik V és a kínai gyártmányú Sinopharm vakcinák felgyorsított magyarországi engedélyeztetését és behozatalát. 2020 novemberében és decemberében a keleti autoriter országok által gyártott vakcinák potenciális magyarországi behozatala bizalmi válságot eredményezett, amelyet a kormány mellett az ellenzéki pártok egy része is igyekezett politikailag kihasználni – a kormányoldal oltásellenességgel az ellenzék megvádolásán, az ellenzék pedig a keleti vakcinákat akkor övező átláthatósági és tudományos aggályokon keresztül³⁰. Európai kontextusban hasonló, illetve kormányzati szinten is megjelenő törést okozott a keleti vakcinák kérdése: Szlovákiában az Igor Matovic vezette jobboldali-liberális négypárti koalíciós kormány a bukás szélére sodródott, miután a kormányfő Európa-orientált koalíciós partnereinek beleegyezése nélkül kötött megállapodást kétmillió Szputnyik V vakcina behozataláról³¹, Csehországban pedig az Oroszországgal és Kínával rokonszenvező államfő, Milos Zeman helyezett nyomást³² a kormányra, hogy kezdjék meg, majd gyorsítsák fel a keleti forrásokból érkező vakcinabeszerezéseket. Ami a dezinformációs szegmenst illeti, a közép-kelet-európai oltóanyagviták közül a Szputnyik V és a Sinopharm vakcinák behozatalának 2020. november-decemberi mérlegelése jelentett kihívást az oltásokba vetett közbizalom számára, mivel a kérdéses időszakban a nemzetközi tudományos közösség számos fenntartással élt a keleti, elsősorban orosz gyártmányú oltóanyaggal szemben, a transzparencia hiánya, valamint a politikai beavatkozással felgyorsított oroszországi vakcina-engedélyeztetés nemcsak Európában, de az orosz társadalom körében is aláásta az oltásokba vetett bizalmat. Az immáron Magyarországon is tömeges használatban lévő Szputnyik V vakcina megítélése és leendő európai gyártása szempontjából kiemelkedő fontosságú lehet és a közbizalom növeléséhez is jelentősen hozzájárulhatna, ha a magyar szakhatóságok mellett az Európai Gyógyszerészeti Ügynökség is jóváhagyná az oltóanyag használatát.

- **Annak ellenére, hogy a kormány lényegében központosította a járvánnyal kapcsolatos főbb kommunikációs csatornákat és az Operatív Törzsön keresztül rendszeresen tájékoztatta a közvéleményt, a kormány legalább hónapokat késett azzal, hogy érdemben reagáljon a koronavírust övező álhírek és összeesküvés-elméletek térnyerésére.** A hivatalos csatornákon történő tájékoztatással párhuzamosan ugyanis a már említett alternatív hírportálok és egészségügyi influenszerek zavartalanul folytatták működésüket az online információs térben. A Büntető törvénykönyv „rémhírterjesztésre” vonatkozó 2020. március 30-ai módosítása egy év távlatából nézve nem bizonyult alkalmasnak arra, hogy az állam és a rendvédelmi szervezetek elejét vegyék a közösségi médiában futótűzként terjedő koronavírus-dezinformációknak, sőt, két ikonikus esetben kifejezetten

³⁰ <https://pcblogger.atlatszo.hu/2020/11/26/az-orban-kormany-furcsa-elkotelezodese-az-orosz-koronavirus-vakcina-irant/>

³¹ <https://24.hu/kulfold/2021/03/03/szlovak-kormanyvalsag-az-orosz-vakcina-miatt/>

³² <https://444.hu/2021/03/10/a-cseh-elnok-miniszterek-tavozasat-koveteli-mert-elutasitottak-a-szputnyik-v-t>

kontraproduktívnak bizonyult: 2020 májusában két olyan magánszemélyt is előállítottak³³, akik a koronavírus és a járvány tényét nem, csak a kormányzati válságkezelés sikerességét kérdőjelezték meg. Mindeközben a járvány első hullámának végére, valamint a nyári időszakban, melynek során jelentősen lazulhatott a járványügyi szabályok betartására irányuló fegyelem, a vírusszkeptikus alternatív influenszereknek az országos sajtó fősodrárt is sikerült elérnie, s ezáltal úgy beállítani az általuk népszerűsített gondolatokat, mintha azok tudományos szempontból legitim és a válságkezelés szempontjából konstruktív kritikának minősülnének. Ugyanakkor a mainstream médiába való betörés nem bizonyult tartósnak, s ezáltal a társadalmat potenciálisan befolyásoló dezinformációs hatás is jelentősen mérséklődött.

Ahogy arra Political Capital is felhívta a figyelmet, a COVID-19-cel és az általa okozott járvánnyal kapcsolatos dezinformáció legfőbb platformja továbbra is a közösségi média, Magyarország esetében pedig kiváltképpen a legnépszerűbb közösségimédia-platformként ismert Facebook, melynek felületén – ahogy azt számos nemzetközi kutatás megerősítette – aggasztó gyorsasággal terjednek és maradnak fenn a koronavírus-dezinformációk, amelyek a járványhoz kapcsolódó újabb, esetleges álhírnarratívák térnyerésében is szerepet játszhatnak a tömeges vakcináció előrehaladtával. A nyelvi és médiaszabályozási sajátosságokból adódóan valamennyi országnak nemzeti szinten kell a legerőteljesebben küzdenie a dezinformáció terjedése ellen. Ugyanakkor Magyarországon és külföldön is egyaránt megtalálhatók olyan, hasznos kezdeményezések és gyakorlatok, amelyekkel csökkenthető az egészségügyi dezinformáció által okozott társadalmi kár. Hazánkban ebből a szempontból előremutató kezdeményezésnek bizonyult (1) a Magyar Tudományos Akadémia által működtetett tudomany.hu³⁴, amely kifejezetten a koronavírus és annak kezelésével kapcsolatos tévhitekre igyekezett felhívni a figyelmet, valamint (2) a KOVIDők nevű³⁵, szegedi biológus kutatók által létrehozott közösségimédia-platform, amely független és hiteles forrásból tájékoztatta a közösségi média felhasználóinak tízezreit közérthető formában, tájékoztató anyagok és online kerekasztal-beszélgetések segítségével. Az egészségügyi dezinformáció elleni küzdelem azonban nem csupán a tudományos közösség és a média részéről igényel figyelmet, hanem a kormányzatéról is. Ha késéssel is, de a magyar kormány oltáspárti tájékoztató kampányt indított az állami járványkezelést támogató és köztisztelőben álló orvosszakértők bevonásával. Előremutató és gyorsabb reakciót mutatott a brit kormány infodémia-kezelése³⁶, amely már a járvány első hulláma során létrehozott olyan kiemelt és gyorsreagálású szakértői munkacsoportokat, amelyek rendszeresen tájékoztatták a lakosságot a koronavírus legfrissebb aktualitásaival kapcsolatban, és képesek voltak időben válaszolni egy-egy egészségügyi álhírré, ezáltal pedig megelőzni egy adott

³³ <https://hu.euronews.com/2020/05/15/nem-terjesztett-remhirt-a-momentum-gyulai-szimpatizansa>

³⁴ <https://tudomany.hu/>

³⁵ <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20210301/szegedi-kutatok-tenyek-es-tevhitek-a-koronavirus-vakcinakrol-472044>

³⁶ <https://pcblogger.atlatszo.hu/2021/01/26/ut-a-normalis-elethez-a-political-capital-ot-pontja-az-oltasokba-vetett-bizalom-erositeserol/>

egészségügyi dezinformáció futótűzszerű terjedését az online információs térben. Hasonlóan hasznos kezdeményezés látott napvilágot Szlovákiában³⁷, ahol az ország kormánya 2020 novemberében a szlovák sajtó és a helyi civil szervezetek bevonásával mutatott be egy olyan dezinformáció elleni modellt, amely az álhíreket egy szoftveres módszerrel és mesterséges intelligenciával, valamint hálózatelemzéssel és szakértői munkacsoportok háttérmunkájával azonosítják. A szlovák javaslat értelmében az egyes álhíreket kategóriákba sorolják, amennyiben pedig nemzetbiztonsági (vagy közegészségügyi) kockázat merül fel, arra összehangolt kommunikáció részeként érkezik válasz az esetlegesen káros társadalmi hatások megkerülésére.

Tekintettel viszont arra, hogy a COVID-dezinformáció nem ismer országhatárokat, és függetlenül attól, hogy az álhírek elleni küzdelemnek számos országspecifikus aspektusa lehet, a probléma egyszerre sújtja az egész világot, s így a politikai egységet alkotó Európai Unió valamennyi tagállamát is. Az Európai Bizottság a koronavírus-járvány első hullámának idején ismerte fel a helyzet súlyosságát. Az Unió végrehajtó testületének 2020. júniusi javaslatcsomagjában szerepelt mások mellett, hogy az EU növelje a független tényellenőrzőknek és kutatóknak nyújtandó támogatásokat³⁸, megerősítse a stratégiai kommunikációra irányuló kapacitásait és fokozza a nemzetközi partnerekkel való együttműködést, beleértve a magánszektorát. Ez utóbbi a közösségimédia-szolgáltatók érintettsége miatt kritikus fontosságú, amellyel kapcsolatban a Bizottságnak 2020 szeptembere és 2021 januárja között a piaci szereplőkkel való együttműködés során sikerült is konkrét eredményeket elérnie³⁹:

- Az online platformokkal való együttműködés hatására a legnépszerűbb videómegosztó portálként működő YouTube több mint 700 ezer (!) olyan videót távolított el saját felületéről, amely félrevezető vagy szándékosan manipulatív információkat tartalmazott a koronavírussal, valamint a megfertőződés kezelésével kapcsolatban.
- A magyarországi egészségügyi dezinformáció kapcsán kiemelt jelentőségű Facebook felugró figyelmeztetésekkel látta el felhasználóit azok hírfolyamában, ahol az Egészségügyi Világszervezet által már cáfolt tévhiteket terjesztették. A Bizottság tájékoztatása alapján csak 2020 decemberében mintegy 15 millió európai felhasználó kereste fel a Facebook koronavírusügyi tájékoztató szekcióját. Az online platform emellett elkezdte eltávolítani az egyes koronavírus-vakcinákhoz kötődő és egészségügyi szakértők által megcáfolt állításokat. A Facebook a koronavírus-járványra adott válaszait tekintve szintén előremutató, hogy a platform 2021 márciusától több közép-kelet-európai uniós tagállamhoz hasonlóan Magyarországon

³⁷ <https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/-/SK/dokumenty/LP-2020-507>

³⁸ <https://www.euractiv.com/section/digital/news/european-digital-media-observatory-launched-in-florence-to-analyse-disinformation/>

³⁹ https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/fighting-disinformation/tackling-coronavirus-disinformation_en

is alkalmaz tényellenőröket, akik az online felületen közzétett bejegyzések hitelességét vizsgálják.

- A tömegkommunikációs szempontból Nyugat-Európában jelentősebb Twitter megkezdte a „legkárosabbnak” ítélt, félrevezető COVID-tartalmak eltávolítását, valamint megjelölte azokat a tartalmakat, amelyek potenciálisan félretájékoztatást vagy dezinformációt tartalmaztak. Ezen felül a Twitter – 2021 februárjáig bezárólag – öt nyugat-európai országban (Belgium, Franciaország, Írország, Németország és Spanyolország) vállalta, hogy tájékoztatja felhasználóit a koronavírus elleni oltásokkal kapcsolatos legfontosabb információkról.
- A jellemzően a fiatalabb korosztályok számára meghatározó TikTok vállalása alapján a közösségimédia-platform hiteles információforrásokhoz irányítja azon felhasználóit, akik olyan videós tartalmakat tettek közzé, amelyekben a #COVID19 is meg van jelölve, mint annak témája.
- A fentiekén túlmenően az együttműködés eredményei között szerepel, hogy a Google 23 uniós országra terjesztette ki azon funkcióját, amely a koronavírushoz kötődő kereséseket követően tájékoztatással szolgál az európai uniós szakhatóság által már engedélyezett oltóanyagokkal kapcsolatban, valamint egy hárommillió dolláros alapon keresztül támogatja az egyes országok tényellenőrőztényfeltáró híroldalainak látogatottságát növelni kívánó projekt működését és hatékonyságát.

Az európai oltási kampány előrehaladásával és a dezinformáció elleni, hosszabb távú küzdelem részeként a jövőben – a tényellenőrőztévékenység kibővítése mellett – az európai uniós szintű szabályozás lesz az egyik legmeghatározóbb kérdés a közösségimédia-szolgáltatókat illetően. Erre az Európai Bizottság 2020 decemberében tett javaslatot a Digitális Szolgáltatásokról Szóló Törvényjavaslatán⁴⁰ keresztül, amely az óriás techcégek piaci működésén túl a dezinformáció elleni küzdelemre is hangsúlyt fektet.

⁴⁰ <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/digital-services-act-package>